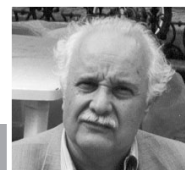

Az epepeia pályafutása hazánkban

Biernaczyk Szilárd
(1944, Budapest)
néprajzkutató, afrikanista,
Kós Károly-díjas

Ritoók Zsigmond: *Homérosz Magyarországon*,
Budapest, Pesti Kalligram, 2019.

Marót Károly 1948-ban megjelent könyve címeként ez áll: Homerosz a „legrégebb és legjobb”...

Tény, hogy amint az egész ún. művelt világban, itt a Kárpát-medencében is évszázadokon át hullámzik el az ógörög irodalom *kettős csúcsteljesítményének* példátlan erejű, ellenállhatatlan sodrása. Maga Marót úgy gondolja, bár nem biztos, hogy egyet kell vele értenünk, közülük is az *Iliász* az igazi.

Az immár magas életkorú Ritoók Zsigmond akadémikus viszont, aki számos jelentős ókortudományi munkával ajándékozta meg a magyar kultúrát, lásd például: *Görög énekmondók* (1972), *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez* (1982), az összegyűjtött tanulmányokat magába foglaló *Vágy, költészet, megismerés* (2009) vagy az 1972-es mű alapjául szolgáló nagy fontosságú, bár kéziratban maradt kandidátusi disszertáció (*Tanulmányok a görög énekmondók történetéhez*, 1965), ezúttal ismét jeles ajándékot helyezett nyelvközösségünk terített asztalára. Bár szerényen csak adalékoknak tekintti munkáját, új könyvében lényegében Homérosz magyarországi recepcióját, befogadását, hatását, a latinosság mellett jóval szűkebb, még-

is jelentékeny ógörög érdeklődés gazdag pályafutását tekinti át és összegezi.

Ókortudósunk a nyitó fejezetben az európai, majd a magyarországi görögnyelv-ismeret, iskolai görögstanulás tényeit nyomonza. De máris kiderül, hogy az ógörög kultúra iránti hazai érdeklődés valahol immár Janus Pannonius idejében és személyében felvillan. Majd ezt követően sorakoznak a mind gazdagabbá váló, fényre hozott adatok, ismeretek. Ritoók kiemeli a görögül tudó és Homéroszt olvasó nyugati humanisták közül Erasmust és Melanchthont, mivel nekik voltak kapcsolataik a magyar művelődéssel. Többek között Oláh Miklós későbbi esztergomi érsekre vetőtik a fényt, akinek bizonyos Rutgerus Rescius ígért, majd küld egy Homérosz-kiadványt. De említésre kerül Zsámboki János, vagy például Gyulai Torda Zsigmond, aki egy Melanchthonnak írott levelében idézi az *Iliász* két sorát.

Egyszóval a *Homérosz mint tananyag* című fejezetből világosan kiderül, hogy a görög eposzköltő már a 16. században nem jelentéktelen szerepet töltött be az iskolai oktatásban. Szerzőnk azt is számba veszi, milyen eszközök álltak

az oktatáshoz rendelkezésre. Így megállapítja, hogy a század második felében mintegy száz Iliász- és Odüsszeia-kötet lehetett az országban, elsősorban a különféle keresztény felekezetek kollégiumainak a könyvtárában, de a főpapok is birtokoltak példányokat. Érdekes módon a görög források olvasása összekapcsolódik a *Biblia* ismeretével, és az fogalmazódik meg a 17. század második-harmadik évtizedében, „hogy Isten egyháza számára a szellemtudományok tanulmányozása első rendű szükséglet” (1621-es sárospataki szabályzat). Más kérdés, hogy a történelmi események sodrában és a következő század közepére a görög nyelvű művelődési igény hanyatlásnak indul.

A következő fejezet már az újhumanista mozgalom Németországában tanuló magyar diákok működését, illetve a hazai oktatási tevékenységét tárja fel. Így például Budai Ézsaiás tanársága idején, 1796 és 1804 között volt „debreceni diák Kölcsey is, aki alkalmasint a Budai órákon kaphatta az indíttatást a Homérosszal és Pindarossal való foglalkozásra.” Eközben sor kerül a klasszikusoknak az általános műveltségen belüli jelentősége felmérésére, Homérosz mint művelődési forrás jelentőségének a számbavételére. Izgalmas követni Ritoók ismertetését, miként válik a görög nyelv kötelező tananyaggá, majd a 19. század utolsó évtizedében hogyan minősül át a természettudományok előretörése folytán választható tantárggyá. Meglepő módon (a Tanácsköztársaság visszahatására) ismét kötelezővé válik egy időre a középiskolákban a görögoktatás. Majd 1934-től választhatóvá válik, és a nyugat-európai nyelvek fokozatosan kiszorítják.

Miközben persze Homérosz immár magyar fordításban, szemelvények útján az irodalomtanítás részévé kezd válni. Illetőleg a második háború után átkerül a történelemoktatás részévé, és a változás, Homérosznak mint irodalomnak visszatérése az oktatásba csak 1965-től kezdődik meg. Homérosz folyamatosan mind

több helyet kap a kezdeti kétlapos ismertetésnél. Mindemellett Ritoók felteszi a lényeges kérdést: „vajon a Homérosszal való foglalkozás fejleszti-e az irodalom-befogadói érzékenységet?” A válasz bizonytalanságot rejt magában, hiszen a korábbi tankönyvekkel szemben már megjelent olyan 9. osztályos tankönyv, amely esztétikai szempontok közé rendezve anyagát kihagyja Homéroszt. Utóbb tudósunk azokat a részleteket tekinti még át, amelyek a klasszikus művekből a tankönyvekbe bekerülnek, adott esetben kommentálásokkal együtt.

Ezt követően Ritoók immár a homéroszi költészet útjával foglalkozik. Elsőként rámutat arra, hogy Janus Pannonius érdemleges Homérosz iránti figyelmét követően csak három külföldre szakadt magyarról tudunk, aki a görög eposzköltővel foglalkozott. Közülük talán Stephanus Bergler érdemel említést, aki kiadott egy görög–latin kétnyelvű, teljes Homéroszt Amszterdamban, 1707-ben.

A kötet szerzője ezután a 17–18. századi Nyugat-Európa, Franciaország, Brit-Szigetek, Németföld helyzetét elemzi a Homérosszal való foglalkozás szempontjából. Majd a 18–19. századi magyarországi *újrakezdésre* irányítja a figyelmét. Rámutat arra, hogy a 18. század végén még nem a klasszikus ókortudomány, hanem az esztétika (Szerdahely György Lajos és Scheidius Lajos), illetve a történelem (Budai Ézsaiás) részeként tárgyalták a nagy eposzköltő művészetét. Az említett érdemeit ecsetelve is Ritoók úgy látja, hogy az ókortudomány még hosszú időre nem születik meg hazánkban. Mindemellett számba veszi a 19. század elején született Homérosz-dolgozatokat (Teleki József, Fabriczy Sámuel, Edvi Illés Pál stb.).

Ezt követően Kölcsey nevezetes művéből (*Nemzeti hagyományok*, 1826) tárja fel a Homéroszra utaló részleteket, felmutatva a himnusz-költő elemzésének korszerűségét: miként látja meg a költészet kezdeteit jelentő új-zélandi kanibál csatadal vagy a tahiti énekesek költésze-

tével szemben Homéroszban a hőskor végi határpontot, összegzést. Majd Arany igen sokrétű esztétikai reflexióit mutatja be, amelyek már inkább a homéroszi költészet tanulságait leszűrve a saját epikus költészeti törekvések irányába mutatnak.

Eközben viszont megkezdődött a hazai klasszika-filológia mint önálló szaktudomány kiépülése a század közepétől. Kiemelve például Hunfalvy Pálnak Szabó István *Ilias*-fordításához adott terjedelmes, hatvanhét lapos bevezetését, vagy Szász Károly nagy kétkötetes, eposzokról írott munkája Homérosz-fejezetét.

Számos más jelentős dolgozat ismertetését követően külön fejezetet szentel Ritoók – tudománytörténeti fejtegetéseinek sarkalatos pontját képezve – Marót Károly munkásságának, aki ismeretesen kettős, ókortudományi és ugyanakkor folkloristához méltó fegyverzetben volt képes közelíteni a homéroszi eposzokhoz, mint a számos vonatkozásban nép- és műköltészet határán álló és valóban tornyokat alkotó epikus költészeti alkotásokhoz.

Külön figyelmet érdemel a már említett két nagy 19. századi költőnk, Kölcsey és Arany „Homérosz-kultusza”. Mint olvashatjuk, előbbi az epikus hagyomány alakulásának összefüggésében, utóbbi a „személyes érintettség”, az eposz 19. századi lehetősége kérdésének okán fordul az ókori eposzköltő művészetéhez. Ugyanakkor Ritoók szerint a homéroszi tanulmányok a 19. század második felében kezdenek szaktudománnyá válni hazánkban.

Szívesen elidőznénk még Ritoók sokoldalú feltárásainál, mivel azok a hazai művelődés sa-

játosan vonzó vetületét tárják az érdeklődő olvasó elé. Azonban a terjedelmi határok okán ezután már csak futólag érintjük a szerző által ismertetett, elemzett, egyébként valamivel közismertebb tématerületeket. Így tájékoztatást kapunk a brit összehasonlító etnológiai iskola 20. század eleji hatásáról Hornyánszky Gyulánál és a már említett Marót Károlynál. Náluk és másoknál is kimutatásra kerül ezután a világhírű amerikai eposzkutatónak, Milman Parrynek, az ún. *oral formulaic* iskola megalapítójának hazai hatása. Utóbb a múlt század harmincas éveiből a Homérosz-kultusz virágázása rajzolódik a szemünk elé.

Ezután Ritoók egy több mint százoldalas könyvrészben a homéroszi eposzoknak a magyar irodalomra tett hatását tekinti át ugyancsak rendkívül gazdag adatolással, többeknek egész fejezetet szentelve: a Trója-monda korai felbukkanásától, illetőleg Janus Pannoniustól Arany, Babits, Kosztolányi, Móricz, Bánffy Miklós, Márai Sándor, Devecseri Gábor, Rónay György, Rába György vagy Géher István művein, novelláin, költeményein, színdarabjain át egészen Nádas Péter *Szirénénekéig*. Majd egy fejezetben a magyar nyelvű Homérosz-fordításokról kapunk, ugyan az eddigieknél tömörebb, de ugyancsak rengeteg adatot, ismeretet felsorakoztató fejezetet, amelyet az az izgalmas kérdésfeltevés zár: vajon Devecseri Gábor klasszikus veretű fordítása egyszer s mindenkorra megoldotta-e a Homérosz-fordítás kérdését, vagy lesznek újabb koroknak újabb magyarítási kísérletei?

Biernaczky Szilárd